

انجمن علمی فقه‌پژای تطبیقی ایران

فصلنامه حقوق جزای بین‌الملل

Volume 3, Issue 4, 2025

Compliance of the Prisoner Classification System in the Executive Regulation of the Prisons Organization (2021) with the Nelson Mandela Rules: Opportunities and Challenges

1. Ph.D Student, Department of Law, Shk.C., Islamic Azad University, Shahrekord, Iran.
2. Assistant professor, Department of Law, Shk.C., Islamic Azad University, Shahrekord, Iran. (Corresponding Author)
3. Assistant Professor, Department of Law, Shk.C., Islamic Azad University, Shahrekord, Iran.

ARTICLE INFORMATION

Type of Article:

Original Research

Pages: 49-62

Corresponding Author's Info

ORCID: 0000-0002-7130-8753

TELL: +989129418101

Email: 4679376716@iau.ac.ir

Article history:

Received: 23 Apr 2025

Revised: 27 Jun 2025

Accepted: 04 Aug 2025

Published online: 22 Dec 2025

Keywords:

Prisoner Classification, 2021 Regulation, Nelson Mandela Rules, Rehabilitation, Prison Overcrowding, Independent Oversight, Technological Infrastructure.

ABSTRACT

The Executive Regulation of the Prisons and Security and Correctional Measures Organization of Iran (2021), aimed at enhancing the prison system, dedicates Articles 22-36 to the classification and segregation of prisoners based on age, gender, type of crime and dangerousness. This study examines the compliance of these articles with Rule 11 of the Nelson Mandela Rules (2015), which emphasizes appropriate prisoner segregation. The research adopts a descriptive-analytical method with a comparative approach. Findings indicate that the 2021 Regulation, by establishing a Classification Council, segregating youths aged 18-25, political prisoners and limiting the detention of dangerous prisoners to 15 days, takes significant steps toward global standards. These provisions are more advanced than the 1384 Regulation and align with Article 514 of the Criminal Procedure Code (2013). However, overcrowding, insufficient space and inefficient technological infrastructure hinder full implementation. The lack of independent oversight further weakens compliance with Rule 84 of the Nelson Mandela Rules. The study recommends reducing overcrowding through alternative punishments, enhancing infrastructure and establishing independent monitoring bodies to improve alignment with global standards. This research underscores the importance of classification systems in rehabilitation and harm reduction, offering solutions to overcome implementation barriers.

This is an open access article under the CC BY license.

© 2025 The Authors.

How to Cite This Article: Rezaei, S; Jazayeri, SA & Sadeghi Dehsahraei, M (2025). "Compliance of the Prisoner Classification System in the Executive Regulation of the Prisons Organization (1400) with the Nelson Mandela Rules: Opportunities and Challenges". *Journal of International Criminal Law*, 3(4): 49-62.

انجمن علمی فقه‌های تطبیقی ایران

فصلنامه حقوق جزای بین الملل

www.iclj.ir

فصلنامه حقوق جزای بین الملل

دوره سوم، شماره چهارم، زمستان ۱۴۰۴

انطباق طبقه‌بندی زندانیان در آیین‌نامه اجرایی سازمان زندان‌ها مصوب ۱۴۰۰ با قواعد نلسون ماندلا: فرصت‌ها و چالش‌ها

صابر رضائی^۱، سیدعباس جزایری فارسانی^{۲*}، مرتضی صادقی دهنصرایی^۳

۱. دانشجوی دکتری، گروه حقوق، واحد شهرکرد، دانشگاه آزاد اسلامی، شهرکرد، ایران.
۲. استادیار، گروه حقوق، واحد شهرکرد، دانشگاه آزاد اسلامی، شهرکرد، ایران. (نویسنده مسؤول)
۳. استادیار، گروه حقوق، واحد شهرکرد، دانشگاه آزاد اسلامی، شهرکرد، ایران.

چکیده

آیین‌نامه اجرایی سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور (۱۴۰۰) با هدف ارتقای نظام زندان‌بانی، مواد ۳۶-۲۲ را به طبقه‌بندی و تفکیک زندانیان براساس سن، جنس، نوع جرم و حالت خطرناک اختصاص داده است. این پژوهش به بررسی انطباق این مواد با قاعده ۱۱ قواعد نلسون ماندلا (۲۰۱۵) که بر تفکیک مناسب زندانیان تأکید دارد، می‌پردازد. روش پژوهش، توصیفی - تحلیلی با رویکرد تطبیقی است. یافته‌ها نشان می‌دهد آیین‌نامه ۱۴۰۰ با پیش‌بینی شورای طبقه‌بندی، جداسازی جوانان ۱۸-۲۵ سال، محکومان سیاسی و محدودیت ۱۵ روزه برای زندانیان خطرناک، گام‌های مهمی در راستای استانداردهای جهانی برداشته است. این مقررات نسبت به آیین‌نامه ۱۳۸۴ پیشرفته‌تر بوده و با ماده ۵۱۴ قانون آیین دادرسی کیفری (۱۳۹۲) هم‌خوانی دارد. با این حال، تراکم کیفری، کمبود فضا و ناکارآمدی زیرساخت‌های فناوری، اجرای کامل این مواد را مختل کرده است. فقدان نظارت مستقل نیز انطباق با قاعده ۸۴ نلسون ماندلا را تضعیف می‌کند. پژوهش پیشنهاد می‌دهد با کاهش تراکم کیفری از طریق مجازات‌های جایگزین، تقویت زیرساخت‌ها و ایجاد نهادهای نظارتی مستقل، انطباق با استانداردهای جهانی بهبود یابد. این مطالعه بر اهمیت نظام طبقه‌بندی در بازپروری و کاهش آسیب‌های حبس تأکید کرده و راهکارهایی برای رفع موانع اجرایی ارائه می‌دهد.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: پژوهشی

صفحات: ۴۹-۶۲

اطلاعات نویسنده مسؤول

کد آرکاید: ۸۷۵۳-۷۱۳۰-۰۰۰۲-۰۰۰۰-۰۰۰۰

تلفن: +۹۸۹۱۲۹۴۱۸۱۰۱

ایمیل: 4679376716@iau.ac.ir

سابقه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۲/۰۳

تاریخ ویرایش: ۱۴۰۴/۰۴/۰۶

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۵/۱۳

تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۱۰/۰۱

واژگان کلیدی:

طبقه‌بندی زندانیان، آیین‌نامه ۱۴۰۰، قواعد نلسون ماندلا، بازپروری، تراکم کیفری، نظارت مستقل، زیرساخت‌های فناوری.

خوانندگان این مجله، اجازه توزیع، ترکیب مجدد، تغییر جزئی و کار روی حاضر به صورت غیرتجاری را دارند.

© تمامی حقوق انتشار این مقاله، متعلق به نویسنده می‌باشد.

مقدمه

نظام طبقه‌بندی و تفکیک زندانیان یکی از ارکان بنیادین زندانبانی مدرن است که با هدف مدیریت کارآمد زندان‌ها، کاهش آسیب‌های ناشی از حبس و تضمین حقوق انسانی زندانیان طراحی شده است. این نظام با جداسازی زندانیان براساس معیارهایی نظیر سن، جنس، نوع جرم، پیشینه کیفری و وضعیت روانی یا میزان خطرناک بودن، محیطی امن ایجاد می‌کند و فرآیند اصلاح و بازاجتماعی‌سازی را تسهیل می‌نماید. طبقه‌بندی با شناسایی نیازهای فردی زندانیان، امکان طراحی برنامه‌های آموزشی و درمانی متناسب را فراهم کرده و از تعارضات، خشونت و انتقال رفتارهای مجرمانه جلوگیری می‌کند (نجفی ابرندآبادی، ۱۴۰۳: ۴۵). این رویکرد نه تنها به حفظ نظم و امنیت در زندان‌ها کمک می‌کند، بلکه با کاهش احتمال تکرار جرم، به بازپروری زندانیان و کاهش بار سیستم قضایی یاری می‌رساند. برای مثال، تفکیک جوانان از مجرمان حرفه‌ای از تأثیرات منفی هم‌نشینی جلوگیری کرده و فرصت‌های اصلاحی را تقویت می‌کند (بیگی و تیموری، ۱۴۰۱: ۷۰). اهمیت این نظام در زندانبانی مدرن، آن را به یکی از اولویت‌های نظام‌های حقوقی پیشرفته تبدیل کرده است.

در نظام حقوقی ایران، آیین‌نامه اجرایی سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور (۱۴۰۰)، مصوب ۱۴۰۰/۰۲/۲۰، سندی قانونی است که چهارچوب مدیریت زندان‌ها را تنظیم می‌کند. این آیین‌نامه با اختصاص مواد ۲۲ تا ۳۶ به طبقه‌بندی و تفکیک زندانیان، رویکردی جامع و پیشرفته‌تر نسبت به آیین‌نامه ۱۳۸۴ ارائه داده است. مواد مذکور با ایجاد شورای طبقه‌بندی برای سیاست‌گذاری و نظارت، الزام به تفکیک گروه‌های خاص مانند جوانان ۱۸ تا ۲۵ سال، محکومان سیاسی و بیماران و تعیین محدودیت ۱۵ روزه برای نگهداری زندانیان خطرناک، گام‌هایی درجهت هم‌سویی با استانداردهای جهانی برداشته‌اند (صادقی و غلامپور، ۱۴۰۰: ۸۰). این تحولات نشان‌دهنده عزم نظام حقوقی ایران برای بهبود مدیریت زندان‌ها و ارتقای حقوق زندانیان است. اصل ۱۵۶ قانون اساسی ایران، قوه قضاییه را موظف به اصلاح مجرمین و پیشگیری از جرم می‌کند که مبنای قانونی این

آیین‌نامه را تشکیل می‌دهد. ماده ۵۱۴ قانون آیین دادرسی کیفری (۱۳۹۲) نیز تفکیک متهمان از محکومان را الزامی کرده و سند تحول و تعالی قضایی (۱۴۰۳) با تأکید بر نظارت هوشمند و بازپروری هدفمند، این چهارچوب را تقویت می‌کند. با این حال، اجرای این مقررات با موانعی مانند تراکم کیفری و کمبود منابع مواجه است.

در سطح بین‌المللی، قواعد استاندارد حداقل برای رفتار با زندانیان، معروف به قواعد نلسون ماندلا (۲۰۱۵)، در قاعده ۱۱ بر ضرورت تفکیک مناسب زندانیان براساس سن، جنس، نوع جرم و وضعیت قانونی تأکید دارند تا کرامت انسانی حفظ شده و فرآیند بازپروری تقویت گردد (Esposito et al, 2024: 62). قاعده ۸۴ این سند نظارت مستقل را برای اطمینان از اجرای استانداردها الزامی می‌داند که نقش کلیدی در تضمین شفافیت و پاسخگویی ایفا می‌کند. انطباق نظام زندانبانی ایران با این قواعد می‌تواند شرایط زندان‌ها را بهبود بخشد و جایگاه ایران را در پایبندی به تعهدات حقوق بشری تقویت کند (خواجه‌نوری و جمشیدی، ۱۴۰۲: ۲۵). با این وجود، چالش‌هایی نظیر تراکم کیفری، کمبود فضاهای فیزیکی و ناکارآمدی زیرساخت‌های فناوری، مانند سامانه سجازا، اجرای کامل مواد آیین‌نامه ۱۴۰۰ را با موانع جدی مواجه کرده‌اند (شیریان نسل و همکاران، ۱۳۹۹: ۷۰). این مشکلات که در آیین‌نامه‌های پیشین نیز وجود داشتند، انطباق با استانداردهای جهانی را محدود کرده و نیاز به اصلاحات ساختاری را برجسته می‌سازند.

این پژوهش با هدف بررسی انطباق مواد ۲۲ تا ۳۶ آیین‌نامه ۱۴۰۰ با قاعده ۱۱ قواعد نلسون ماندلا، به تحلیل نقاط قوت، کاستی‌ها و چالش‌های اجرایی این نظام می‌پردازد، پرسش اصلی پژوهش این است که این مواد تا چه حد با استانداردهای جهانی هم‌خوانی دارند و چه عواملی اجرای آن‌ها را محدود می‌کنند؟ فرضیه پژوهش بر این است که آیین‌نامه ۱۴۰۰ در چهارچوب نظری با قواعد نلسون ماندلا هم‌سو است، اما موانع عملی و ساختاری، مانند تراکم کیفری، کمبود نیروی متخصص و نبود نظارت مستقل، انطباق کامل را دشوار کرده‌اند. این مطالعه با رویکرد توصیفی - تحلیلی و

محیط زندان کاست و فرصت‌های بازپروری را تقویت کرد. برای مثال، تفکیک جوانان ۱۸ تا ۲۵ سال از بزرگسالان، از انتقال فرهنگ بزهکاری جلوگیری کرده و به اصلاح رفتار آن‌ها کمک می‌کند (بیگی و تیموری، ۱۴۰۱: ۷۵). در سطح جهانی، قواعد نلسون ماندلا (۲۰۱۵) در قاعده ۱۱ بر تفکیک مناسب زندانیان تأکید دارند تا کرامت انسانی حفظ شده و شرایط لازم برای اصلاح فراهم گردد (Esposito et al, 2024: 62). در ایران، اصل ۱۵۶ قانون اساسی قوه قضاییه را موظف به اصلاح مجرمین و پیشگیری از جرم کرده و این اصل، مبنای نظری نظام طبقه‌بندی در آیین‌نامه‌های زندان‌بانی را تشکیل می‌دهد. با این حال، ضعف قابل توجهی در نظام حقوقی ایران، فقدان معیارهای روان‌شناختی دقیق برای ارزیابی اولیه است که می‌تواند به طبقه‌بندی نادرست و افزایش آسیب‌های روانی منجر شود (شیریان نسل و همکاران، ۱۳۹۹: ۸۰). طبقه‌بندی همچنین به بهبود مدیریت زندان‌ها کمک می‌کند. با تخصیص منابع محدود (مانند فضای فیزیکی، پرسنل و برنامه‌های آموزشی) به گروه‌های خاص، کارایی نظام زندان‌بانی افزایش می‌یابد. این فرایند با کاهش تنش‌های داخلی، مانند درگیری میان زندانیان با جرایم متفاوت، به حفظ امنیت کمک کرده و بار کاری کارکنان زندان را کاهش می‌دهد (نجفی ابرندآبادی، ۱۴۰۳: ۱۵۵). با این حال، اجرای مؤثر این نظام نیازمند زیرساخت‌های مناسب، منابع مالی کافی و نظارت دقیق است که فقدان آن‌ها در بسیاری از نظام‌های زندان‌بانی، از جمله ایران، چالش‌ساز بوده است (شیریان نسل و همکاران، ۱۳۹۹: ۸۵). این ضعف ساختاری، اجرای طبقه‌بندی را به توصیه‌های کلی محدود کرده و نیاز به مدل‌های اجرایی بومی، مانند استفاده از ابزارهای دیجیتال برای ارزیابی، را برجسته می‌سازد.

۲-۱- چهارچوب قانونی در ایران

در نظام حقوقی ایران، چهارچوب قانونی طبقه‌بندی و تفکیک زندانیان در اسناد متعددی، از جمله قانون اساسی، قانون آیین دادرسی کیفری (۱۳۹۲) و آیین‌نامه اجرایی سازمان زندان‌ها (۱۴۰۰) تبیین شده است. اصل ۱۵۶ قانون اساسی، قوه قضاییه را مسؤول اصلاح مجرمین و پیشگیری از جرم می‌داند که این وظیفه به‌طور ضمنی شامل ایجاد شرایط

تطبیقی، ضمن شناسایی ضعف‌ها، راهکارهایی عملی برای بهبود نظام طبقه‌بندی و تقویت انطباق با استانداردهای جهانی ارائه می‌دهد.

۱- مبانی نظری و قانونی طبقه‌بندی و تفکیک زندانیان

نظام طبقه‌بندی و تفکیک زندانیان یکی از ارکان بنیادین زندان‌بانی مدرن است که با هدف مدیریت هدفمند زندان‌ها، کاهش آسیب‌های حبس و تسهیل بازپروری و بازاجتماعی‌سازی طراحی شده است. این نظام، با جداسازی زندانیان براساس معیارهایی نظیر سن، جنس، نوع جرم، پیشینه کیفری وضعیت روانی و میزان خطرناک‌بودن، به ایجاد محیطی امن، کاهش تعارضات و ارتقای حقوق انسانی زندانیان کمک می‌کند. در ادامه، مبانی نظری و قانونی این نظام در چهارچوب اصول جهانی و داخلی بررسی شده و اهمیت آن در زندان‌بانی مدرن تحلیل می‌شود. این بررسی بر پایه رویکرد توصیفی - تحلیلی استوار است و ضعف‌های موجود در اجرای عملی، مانند کمبود زیرساخت‌ها و نظارت ناکافی، را برجسته می‌سازد تا زمینه‌ای برای پیشنهادات عملی فراهم آید.

۱-۱- مفهوم و اهمیت طبقه‌بندی و تفکیک

طبقه‌بندی زندانیان فرایندی است که طی آن ویژگی‌های فردی و کیفری زندانیان ارزیابی شده و براساس آن، برنامه‌های اصلاحی، شرایط نگهداری و محل اقامت آن‌ها تعیین می‌شود (دانش، ۱۳۷۲: ۱۲۰). تفکیک، به‌عنوان زیرمجموعه‌ای از طبقه‌بندی، به جداسازی فیزیکی زندانیان در بندها یا مؤسسات مختلف اشاره دارد تا از تأثیرات منفی هم‌نشینی گروه‌های ناهمگون جلوگیری شود (دانش، ۱۳۷۲: ۱۲۵). این نظام با کاهش خطراتی نظیر خشونت، آزار یا انتقال رفتارهای مجرمانه، به حفظ نظم و امنیت در زندان‌ها کمک می‌کند. از منظر جرم‌شناختی، طبقه‌بندی با شناسایی نیازهای فردی زندانیان، امکان طراحی برنامه‌های آموزشی و درمانی متناسب را فراهم کرده و از این طریق، احتمال تکرار جرم را کاهش می‌دهد (نجفی ابرندآبادی، ۱۴۰۳: ۱۵۰). اهمیت طبقه‌بندی و تفکیک در بازاجتماعی‌سازی زندانیان نیز غیرقابل انکار است. با جداسازی گروه‌های آسیب‌پذیر، مانند جوانان یا زنان، از مجرمان حرفه‌ای، می‌توان از تأثیرات منفی

الکترونیکی، الهام‌گرفته از نظام‌های پیشرفته مانند نروژ، پیاده‌سازی شود.

۳-۱- قواعد نلسون ماندلا

قواعد نلسون ماندلا (۲۰۱۵)، به‌عنوان یکی از مهم‌ترین اسناد جهانی در حوزه زندانبانی، استانداردهای جامعی برای رفتار با زندانیان ارائه می‌دهند. قاعده ۱۱ این سند بر تفکیک مناسب زندانیان براساس سن، جنس، نوع جرم و وضعیت قانونی تأکید دارد تا از آسیب‌های ناشی از هم‌نشینی گروه‌های ناهمگون جلوگیری شود (Esposito et al, 2024: 62). این قاعده مقرر می‌دارد که: «زنان، مردان، جوانان، متهمان، محکومان و زندانیان با جرایم سبک و سنگین باید در بندها یا مؤسسات جداگانه نگهداری شوند تا کرامت انسانی آن‌ها حفظ شده و برنامه‌های اصلاحی متناسب با نیازهایشان اجرا گردد» (Esposito et al, 2024: 65). قاعده ۱۱ همچنین بر ضرورت ارزیابی اولیه زندانیان هنگام پذیرش تأکید دارد تا ویژگی‌های فردی و نیازهای خاص آن‌ها شناسایی شود. این ارزیابی که در ماده ۴۷ آیین‌نامه ۱۴۰۰ نیز پیش‌بینی شده، مبنای طبقه‌بندی دقیق و تخصیص منابع مناسب است. برای مثال، تفکیک زندانیان با حالت خطرناک از دیگران که در ماده ۲۸ آیین‌نامه ۱۴۰۰ محدود به ۱۵ روز شده، با هدف کاهش خطر و حفظ امنیت زندان هم‌خوانی دارد (شفیعی، ۱۴۰۳: ۵۰). قواعد نلسون ماندلا نظارت مستقل بر اجرای استانداردها، ازجمله نظام طبقه‌بندی، را الزامی می‌داند. این نظارت که توسط نهادهای غیروابسته انجام می‌شود، تضمین‌کننده شفافیت و پاسخگویی در مدیریت زندان‌هاست (شفیعی، ۱۴۰۳: ۵۵). با این حال، آیین‌نامه ۱۴۰۰ نظارت را عمدتاً به قاضی اجرا (ماده ۸) و سامانه‌های داخلی مانند سجازا (ماده ۱۱۲) محدود کرده که این امر انطباق کامل با قاعده ۸۴ را با چالش مواجه می‌کند (شفیعی، ۱۴۰۳: ۶۰). ارتباط قاعده ۸۴ با طبقه‌بندی در این است که نظارت مستقل می‌تواند از اجرای نادرست تفکیک، مانند اختلاط گروه‌های ناهمگون به‌دلیل کمبود فضا، جلوگیری کند. ضعف کلیدی در ایران، نبود نهادهای نظارتی مستقل است که می‌تواند با ایجاد کمیته‌های غیردولتی، مشابه مدل دانمارک، رفع شود. از منظر حقوق بشری، قواعد نلسون ماندلا با اسناد بین‌المللی مانند

مناسب برای بازپروری از طریق طبقه‌بندی و تفکیک است. ماده ۵۱۴ قانون آیین دادرسی کیفری (۱۳۹۲) به‌صراحت تفکیک متهمان از محکومان را الزامی کرده و مقرر می‌دارد که: «متهمان تا صدور حکم قطعی باید در بازداشتگاه‌های جداگانه نگهداری شوند.» این ماده با هدف جلوگیری از تأثیرات منفی هم‌نشینی متهمان با محکومان حرفه‌ای، به حفظ حقوق متهمان و کاهش آسیب‌های حبس کمک می‌کند (اردبیلی، ۱۴۰۳: ۳۰۰). آیین‌نامه اجرایی سازمان زندان‌ها (۱۴۰۰)، مصوب ۱۴۰۰/۰۲/۲۰، با اختصاص مواد ۲۲ تا ۳۶ به طبقه‌بندی و تفکیک، چهارچوبی جامع و منظم ارائه کرده است. ماده ۲۲ شورای طبقه‌بندی را با حضور مقامات قضایی و اجرایی معرفی کرده و وظیفه سیاست‌گذاری کلان و نظارت بر اجرای تفکیک را برعهده آن قرار داده است. مواد ۳۱ تا ۳۳ تفکیک گروه‌های خاص، ازجمله جوانان ۱۸ تا ۲۵ سال، محکومان سیاسی و بیماران را الزامی کرده و ماده ۲۸ نگهداری زندانیان با حالت خطرناک را به حداکثر ۱۵ روز محدود می‌کند (آیین‌نامه اجرایی، ۱۴۰۰: ۲۵-۲۰). این مقررات با هدف کاهش خطر و ارتقای بازپروری، رویکردی پیشرفته‌تر نسبت به آیین‌نامه ۱۳۸۴ ارائه می‌دهند که تفکیک را به‌صورت کلی‌تر و بدون جزئیات تنظیم کرده بود (صادقی و غلامپور، ۱۴۰۰: ۸۵). با این وجود، خلأ قابل توجهی در این آیین‌نامه، عدم توجه کافی به نیازهای اقلیت‌های قومی و مذهبی است که می‌تواند به تبعیض و نقض حقوق انسانی منجر شود (مرادی و تقی‌زاده، ۱۴۰۳: ۷۵). سند تحول و تعالی قضایی (۱۴۰۳) نیز با تأکید بر نظارت هوشمند و بازپروری هدفمند، از نظام طبقه‌بندی حمایت می‌کند. راهکار ۱ ذیل راهبرد ۲ مأموریت ۴ این سند، استفاده از فناوری‌های هوشمند مانند سامانه سجازا را برای مدیریت داده‌های زندانیان و اجرای دقیق‌تر طبقه‌بندی الزامی می‌داند. این چهارچوب قانونی نشان‌دهنده عزم نظام حقوقی ایران برای هم‌سویی با استانداردهای جهانی است، هرچند چالش‌هایی مانند تراکم کیفری و کمبود منابع، اجرای کامل این مقررات را دشوار کرده است (مرادی و تقی‌زاده، ۱۴۰۳: ۸۰). برای رفع این ضعف، پیشنهاد می‌شود مدل اجرایی مبتنی بر نظارت

۱-۲- نقاط قوت نظام طبقه‌بندی

آیین‌نامه ۱۴۰۰ با تأکید بر تفکیک هدفمند و استفاده از فناوری، گام‌های مهمی در راستای قواعد نلسون ماندلا برداشته است. شورای طبقه‌بندی (ماده ۲۲) با ارزیابی ویژگی‌های فردی و کیفی زندانیان، امکان طراحی برنامه‌های اصلاحی متناسب را فراهم می‌کند که با قاعده ۱۱ نلسون ماندلا، مبنی بر ضرورت ارزیابی اولیه برای طبقه‌بندی، هم‌خوانی دارد (نجفی ابرندآبادی، ۱۴۰۳: ۱۵۵). این شورا با حضور مقامات قضایی و کارشناسان، مدیریت هدفمند زندان‌ها را تقویت کرده و از اختلاط گروه‌های ناهمگون جلوگیری می‌کند (صادقی و غلامپور، ۱۴۰۰: ۹۰). مواد ۳۱ تا ۳۳ با الزام به تفکیک گروه‌های آسیب‌پذیر، مانند جوانان ۱۸ تا ۲۵ سال، محکومان سیاسی و بیماران، از تأثیرات منفی هم‌نشینی با مجرمان حرفه‌ای جلوگیری کرده و فرصت‌های بازپروری را ارتقا می‌دهد. برای مثال، تفکیک جوانان از بزرگسالان، خطر انتقال فرهنگ بزهکاری را کاهش داده و با هدف قاعده ۱۱ برای حفظ کرامت انسانی و تقویت بازپروری هم‌سو است (بیگی و تیموری، ۱۴۰۱: ۷۵).

ماده ۲۸ با محدود کردن نگهداری زندانیان خطرناک به ۱۵ روز، خطر تعارضات و آسیب‌های روانی را کاهش داده و با قاعده ۱۱ که بر امنیت زندان تأکید دارد، هم‌خوانی دارد (شفیعی، ۱۴۰۳: ۵۰). یکی از نقاط قوت کلیدی آیین‌نامه، استفاده از سامانه سجازا (ماده ۱۱۲) برای مدیریت هوشمند داده‌های زندانیان است. این سامانه با ثبت اطلاعات رفتاری، نظارتی و وضعیت زندانیان، امکان طبقه‌بندی دقیق‌تر و نظارت برخط را فراهم می‌کند که با تأکید قواعد نلسون ماندلا بر مدیریت شفاف و منظم هم‌راستاست (فرهادی و همکاران، ۱۴۰۲: ۴۷۰). این رویکرد در مقایسه با آیین‌نامه ۱۳۸۴ که فاقد ابزارهای فناوری محور بود، پیشرفت چشم‌گیری محسوب می‌شود (صادقی و غلامپور، ۱۴۰۰: ۹۵). همچنین توجه به گروه‌های آسیب‌پذیر، مانند زنان و بیماران، با ماده ۵۲۰ قانون آیین دادرسی کیفری (۱۳۹۲) هم‌خوانی داشته و نشان‌دهنده تلاش برای تقویت حقوق زندانیان است.

میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی (۱۹۶۶) و کنوانسیون منع شکنجه (۱۹۸۴) هم‌سو هستند که بر رفتار انسانی با زندانیان و جلوگیری از شرایط غیرانسانی تأکید دارند (ایزدپناه و ایزدپناه، ۱۴۰۰: ۳۹۰). این اسناد، نظام طبقه‌بندی را به‌عنوان ابزاری برای حفظ کرامت انسانی و کاهش آسیب‌های حبس تأیید می‌کنند. در مقایسه، آیین‌نامه ۱۴۰۰ با پیش‌بینی تفکیک گروه‌های خاص و استفاده از سامانه‌های هوشمند، در تئوری با این استانداردها هم‌خوانی دارد، اما موانع اجرایی، انطباق کامل را محدود کرده است (خواججه‌نوری و جمشیدی، ۱۴۰۲: ۳۰). برای نوآوری عملی، پیشنهاد می‌شود مدل تطبیقی مبتنی بر قاعده ۱۱، با ادغام ارزیابی‌های روان‌شناختی دیجیتال، در ایران پیاده‌سازی شود.

۲- تحلیل نظام طبقه‌بندی و تفکیک در آیین‌نامه ۱۴۰۰

آیین‌نامه اجرایی سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور (۱۴۰۰)، مصوب ۱۴۰۰/۰۲/۲۰، سندی قانونی است که چهارچوب مدیریت زندان‌ها را در ایران تنظیم می‌کند. این آیین‌نامه با اختصاص مواد ۲۲ تا ۳۶ به نظام طبقه‌بندی و تفکیک زندانیان، چهارچوبی منسجم و پیشرفته ارائه کرده است که نسبت به آیین‌نامه ۱۳۸۴ که تفکیک را به‌صورت کلی و بدون جزئیات تنظیم کرده بود، پیشرفت قابل توجهی نشان می‌دهد (صادقی و غلامپور، ۱۴۰۰: ۸۵). ماده ۲۲ شورای طبقه‌بندی را با حضور قضات، مدیران زندان و کارشناسان معرفی کرده و وظیفه سیاست‌گذاری و نظارت بر اجرای تفکیک را به آن محول کرده است. مواد ۳۱ تا ۳۳ تفکیک گروه‌های خاص، از جمله جوانان ۱۸ تا ۲۵ سال، محکومان سیاسی و بیماران را الزامی کرده و ماده ۲۸ نگهداری زندانیان خطرناک را به حداکثر ۱۵ روز محدود می‌کند. این بخش نقاط قوت، کاستی‌ها و چالش‌های این نظام را تحلیل کرده و با مقایسه تطبیقی با نظام‌های زندانبانی پیشرفته (مانند دانمارک) و در حال توسعه (مانند رومانی)، جایگاه آیین‌نامه ۱۴۰۰ را در چهارچوب قواعد نلسون ماندلا (۲۰۱۵) ارزیابی می‌کند. همچنین برای رفع ضعف‌های شناسایی‌شده، مدل‌های اجرایی بومی پیشنهاد می‌شود تا انطباق با استانداردهای جهانی تقویت شود.

مانند دانمارک، ارزیابی‌های روان‌شناختی توسط تیم‌های تخصصی انجام می‌شود، درحالی‌که در ایران، کمبود نیروی متخصص این فرآیند را مختل کرده است (Abellan-Almenara, 2024).

علاوه بر این، آیین‌نامه ۱۴۰۰ به نیازهای خاص گروه‌های اقلیت، مانند زندانیان با گرایش‌های جنسی متفاوت یا اقلیت‌های قومی و مذهبی، توجه کافی نکرده است. قاعده ۱۱ نلسون ماندلا بر ضرورت توجه به تنوع فرهنگی و اجتماعی تأکید دارد، اما آیین‌نامه ۱۴۰۰ عمدتاً بر معیارهای سنتی مانند سن، جنس و نوع جرم تمرکز کرده است (رنجبری و همکاران، ۱۴۰۱: ۵۵). این کاستی خطر تبعیض و نقض حقوق انسانی را افزایش می‌دهد که با اصول حقوق بشری جهانی مغایرت دارد (ایزدپناه و ایزدپناه، ۱۴۰۰: ۳۹۵). همچنین تراکم کیفری و کمبود فضای فیزیکی اجرای مواد ۳۱ تا ۳۳ را مختل کرده است. نبود بندهای کافی برای تفکیک گروه‌های خاص، مانند جوانان و محکومان سیاسی، با قاعده ۱۱ مغایرت دارد (قدسی و همکاران، ۱۴۰۰: ۳۰). ناکارآمدی زیرساخت‌های فناوری، مانند سرعت پایین اینترنت و کمبود تجهیزات برای سامانه سجازا، اثربخشی آن را کاهش داده است (فرهادی و همکاران، ۱۴۰۳: ۴۷۵).

۲-۳- مقایسه تطبیقی و پیشنهادات عملی

برای ارزیابی دقیق‌تر انطباق آیین‌نامه ۱۴۰۰، مقایسه تطبیقی با نظام‌های زندانبانی پیشرفته (دانمارک) و در حال توسعه (رومانی) انجام می‌شود. در دانمارک، نظام طبقه‌بندی براساس ارزیابی‌های جامع روان‌شناختی و اجتماعی توسط تیم‌های چندرشته‌ای انجام می‌شود. زندان‌های این کشور با ظرفیت محدود و امکانات پیشرفته، امکان تفکیک دقیق و اجرای برنامه‌های اصلاحی فردی را فراهم می‌کنند. برای مثال، ابزارهای دیجیتال یکپارچه در دانمارک رفتار زندانیان را رصد کرده و طبقه‌بندی را بهبود می‌بخشند، درحالی‌که سامانه سجازا در ایران به دلیل ضعف زیرساختی، کارایی محدودی دارد (Jonson et al, 2024: 15). در رومانی، نظام طبقه‌بندی به‌تازگی اصلاح شده، اما با چالش‌هایی مانند

آیین‌نامه ۱۴۰۰ نسبت به آیین‌نامه‌های پیشین (۱۳۶۷، ۱۳۷۲، ۱۳۸۰) پیشرفت‌های قابل‌توجهی دارد. برای مثال، آیین‌نامه ۱۳۸۴ (مواد ۸ و ۶۹-۶۵) تفکیک را به‌صورت کلی و بدون معیارهای دقیق تنظیم کرده بود، درحالی‌که آیین‌نامه ۱۴۰۰ با ارائه جزئیات بیشتر، مانند تفکیک محکومان سیاسی و محدودیت زمانی برای زندانیان خطرناک، رویکردی منسجم‌تر ارائه می‌دهد (مرادی و تقی‌زاده، ۱۴۰۳: ۷۵). این مقررات با اسناد بین‌المللی مانند میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی (۱۹۶۶) و کنوانسیون منع شکنجه (۱۹۸۴) هم‌سو هستند که بر رفتار انسانی با زندانیان تأکید دارند (ایزدپناه و ایزدپناه، ۱۴۰۰: ۳۹۷).

۲-۲- کاستی‌ها و چالش‌های انطباق

باوجود پیشرفت‌ها، کاستی‌های قابل توجهی در انطباق با قواعد نلسون ماندلا وجود دارد که اجرای نظام طبقه‌بندی را محدود کرده است. قاعده ۸۴ نلسون ماندلا بر ضرورت نظارت مستقل توسط نهادهای غیروابسته تأکید دارد تا شفافیت و پاسخگویی تضمین شود. با این حال، آیین‌نامه ۱۴۰۰ نظارت را عمدتاً به قاضی اجرای احکام (ماده ۸) و سامانه‌های داخلی مانند سجازا (ماده ۱۱۲) محدود کرده است که امکان نظارت بی‌طرفانه را کاهش می‌دهد (فوکو، ۱۴۰۲: ۱۵۰). سامانه گزارش‌دهی مردمی (ماده ۱۱۴) گامی مثبت است، اما به دلیل وابستگی به ساختار داخلی، جایگزین نظارت مستقل نمی‌شود (شفیعی، ۱۴۰۳: ۵۵). این ضعف ساختاری، انطباق با قاعده ۸۴ را تضعیف کرده و خطر اجرای نادرست تفکیک را افزایش می‌دهد (مرادی و تقی‌زاده، ۱۴۰۳: ۸۰).

یکی دیگر از کاستی‌های کلیدی، عدم توجه کافی به ارزیابی‌های روان‌شناختی و اجتماعی در فرآیند طبقه‌بندی است. قاعده ۱۱ نلسون ماندلا بر ضرورت ارزیابی جامع ویژگی‌های فردی، از جمله نیازهای روانی و اجتماعی، تأکید دارد، اگرچه ماده ۴۷ آیین‌نامه ۱۴۰۰ ارزیابی اولیه را پیش‌بینی کرده، اما جزئیات کافی درباره ابزارها و معیارهای روان‌شناختی ارائه نمی‌دهد (آقامیرسلیم، ۱۳۹۰: ۱۰۰). این کمبود می‌تواند به طبقه‌بندی نادرست منجر شده و اثربخشی برنامه‌های اصلاحی را کاهش دهد. برای مثال، در نظام‌های پیشرفته

فشار بر زندان‌ها و تسهیل تفکیک (Berglund *et al.*, 2025: 10)؛

۵- تقویت زیرساخت‌های فناوری: سرمایه‌گذاری در بهبود سرعت اینترنت و تجهیزات دیجیتال برای ارتقای کارایی سامانه سجازا، با الگوبرداری از سیستم‌های دیجیتال یکپارچه دانمارک (Jonson *et al.*, 2024: 20)؛

۶- آموزش کارکنان: برنامه‌های آموزشی مستمر برای کارکنان زندان در زمینه حقوق زندانیان و استفاده از فناوری، مشابه نروژ، برای اجرای مؤثر مواد ۲۲ تا ۳۶ (نیری و پروین، ۱۴۰۳: ۵۰).

این پیشنهادات، با تکیه بر تجربیات جهانی و بومی‌سازی برای ایران، می‌توانند انطباق با قواعد نلسون ماندلا را تقویت کرده و نظام طبقه‌بندی را کارآمدتر کنند. آیین‌نامه ۱۴۰۰ در تئوری با استانداردهای جهانی هم‌سو است، اما رفع موانع اجرایی، مانند تراکم کیفری و نبود نظارت مستقل، برای تحقق کامل آن ضروری است (تیموری و همکاران، ۱۴۰۱: ۷۰).

۳- چالش‌های اجرایی و راهکارها

اجرای نظام طبقه‌بندی و تفکیک زندانیان در آیین‌نامه اجرایی سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور (۱۴۰۰)، مصوب ۱۴۰۰/۰۲/۲۰ که چهارچوب مدیریت زندان‌ها را در ایران تنظیم می‌کند، با چالش‌های متعددی مواجه است که انطباق کامل با قاعده ۱۱ قواعد نلسون ماندلا (۲۰۱۵) را محدود کرده‌اند. این چالش‌ها در دو دسته عملی (مانند تراکم کیفری، کمبود نیروی متخصص و ناکارآمدی فناوری) و ساختاری (مانند نبود نظارت مستقل و وابستگی قضایی) دسته‌بندی می‌شوند. این بخش به تحلیل عمیق این چالش‌ها پرداخته و با شناسایی ضعف‌های کلیدی، راهکارهای عملی و بومی‌سازی شده برای رفع آن‌ها و تقویت انطباق با استانداردهای جهانی پیشنهاد می‌دهد. این راهکارها با الهام از تجربیات نظام‌های زندانبانی پیشرفته، مانند دانمارک و نروژ و با توجه به شرایط ایران طراحی شده‌اند.

کمبود منابع و زیرساخت‌های قدیمی مواجه است، مشابه وضعیت ایران (Palea, 2024: 142).

مقایسه با آیین‌نامه ۱۳۸۴ نشان‌دهنده پیشرفت‌هایی در نظام طبقه‌بندی است. آیین‌نامه ۱۳۸۴ (مواد ۸ و ۶۹-۶۵) تفکیک را بدون معیارهای دقیق تنظیم کرده بود، درحالی‌که آیین‌نامه ۱۴۰۰ با معرفی شورای طبقه‌بندی و معیارهای خاص، رویکردی منسجم‌تر ارائه می‌دهد (صادقی و غلامپور، ۱۴۰۰: ۹۰). با این حال، فقدان نظارت مستقل و ابزارهای ارزیابی پیشرفته، انطباق کامل با قاعده ۱۱ را دشوار کرده است. در نظام‌های پیشرفته مانند نروژ، نظارت مستقل توسط سازمان‌های غیردولتی انجام می‌شود که شفافیت را افزایش می‌دهد (Widyawati *et al.*, 2025: 127).

برای رفع کاستی‌ها و ایجاد نوآوری عملی، مدل‌های اجرایی بومی زیر پیشنهاد می‌شود:

۱- ایجاد کمیته‌های نظارتی مستقل: با الهام از مدل دانمارک، کمیته‌های متشکل از کارشناسان حقوق بشر، روان‌شناسان و سازمان‌های غیردولتی می‌توانند نظارت بی‌طرفانه بر اجرای طبقه‌بندی را تضمین کنند (Widyawati *et al.*, 2025: 130). این کمیته‌ها می‌توانند به صورت دوره‌ای گزارش‌های شفاف ارائه دهند؛

۲- توسعه ابزارهای روان‌شناختی دیجیتال: استفاده از پروتکل‌های ارزیابی روان‌شناختی دیجیتال، مشابه نروژ، برای بهبود طبقه‌بندی و کاهش خطاها. این ابزارها می‌توانند در شهرهای بزرگ ایران به صورت آزمایشی پیاده‌سازی شوند (لازرز، ۱۴۰۱: ۲۰۰)؛

۳- دستورالعمل برای اقلیت‌ها: تدوین آیین‌نامه‌های فرعی برای تخصیص بندهای جداگانه به اقلیت‌های قومی، مذهبی و جنسیتی، با الگوبرداری از استانداردهای بین‌المللی (ایزدپناه و ایزدپناه، ۱۴۰۰: ۳۹۵)؛

۴- کاهش تراکم کیفری با نظارت الکترونیکی: اجرای آزمایشی نظارت الکترونیکی (مانند دستبندهای الکترونیکی) در شهرهای بزرگ ایران، مشابه اسکاندیناوی، برای کاهش

۳-۱-۳- چالش‌های عملی

چالش‌های عملی که ریشه در محدودیت‌های زیرساختی و اجرایی دارند، اجرای مؤثر مواد ۲۲ تا ۳۶ آیین‌نامه ۱۴۰۰ را با موانع جدی مواجه کرده‌اند. این چالش‌ها مستقیماً بر توانایی نظام زندانبانی برای تحقق اهداف طبقه‌بندی و تفکیک تأثیر می‌گذارند.

۳-۱-۱- تراکم کیفری و کمبود فضا

تراکم کیفری یکی از اصلی‌ترین موانع اجرای نظام طبقه‌بندی و تفکیک در ایران است. مواد ۳۱ و ۳۳ آیین‌نامه ۱۴۰۰ تفکیک گروه‌های خاص، مانند جوانان ۱۸ تا ۲۵ سال، محکومان سیاسی و بیماران را الزامی کرده‌اند، اما کمبود فضای فیزیکی در زندان‌های پرجمعیت، اجرای این مقررات را دشوار کرده است (آیین‌نامه اجرایی، ۱۴۰۰: ۲۵-۲۰). تراکم کیفری، به‌ویژه در زندان‌های قدیمی، امکان جداسازی مناسب گروه‌های ناهمگون را محدود کرده و خطر تعارضات، خشونت و انتقال رفتارهای مجرمانه را افزایش می‌دهد (قدسی و همکاران، ۱۴۰۰: ۳۰). این مشکل با قاعده ۱۱ نلسون ماندلا که بر تفکیک مناسب برای حفظ کرامت انسانی تأکید دارد، مغایرت دارد (Esposito et al, 2024: 62).

کمبود فضا به‌ویژه اجرای ماده ۲۸ (محدودیت ۱۵ روزه برای نگهداری زندانیان خطرناک) و ماده ۳۳ (تفکیک گروه‌های خاص) را مختل کرده است. برای مثال، در بسیاری از زندان‌ها، به‌دلیل نبود بندهای جداگانه، زندانیان با جرایم سبک و سنگین در کنار یکدیگر نگهداری می‌شوند که اثربخشی برنامه‌های اصلاحی را کاهش می‌دهد (پرادل، ۱۴۰۲: ۵۰). این ضعف در آیین‌نامه‌های پیشین (۱۳۶۷، ۱۳۷۲ و ۱۳۸۰) نیز وجود داشت، اما گستردگی تعهدات آیین‌نامه ۱۴۰۰ چالش را برجسته‌تر کرده است (صادقی و غلامپور، ۱۴۰۰: ۹۰). نبود زیرساخت‌های کافی برای تفکیک گروه‌های آسیب‌پذیر، مانند زنان و اقلیت‌ها، خطر نقض حقوق انسانی را افزایش داده و انطباق با استانداردهای جهانی را تضعیف می‌کند (ایزدپناه و ایزدپناه، ۱۴۰۰: ۳۹۹).

۳-۱-۲- کمبود نیروی متخصص و تجهیزات

اجرای نظام طبقه‌بندی نیازمند ارزیابی‌های دقیق فردی، از جمله معاینات روان‌شناختی و اجتماعی است که در ماده ۴۷ آیین‌نامه ۱۴۰۰ پیش‌بینی شده است (آیین‌نامه اجرایی، ۱۴۰۰: ۳۰). با این حال، کمبود نیروی متخصص، مانند روان‌شناسان و مددکاران اجتماعی، این فرآیند را مختل کرده است. قاعده ۱۱ نلسون ماندلا بر ضرورت ارزیابی جامع تأکید دارد، اما در ایران، کمبود پرسنل آموزش‌دیده مانع از اجرای کامل این ارزیابی‌ها شده است (لازرز، ۱۴۰۱: ۲۰۰). برای مثال، در نظام‌های پیشرفته مانند نروژ، تیم‌های تخصصی چندرشته‌ای مسؤول ارزیابی زندانیان هستند، درحالی‌که در ایران، این وظیفه اغلب به پرسنل غیرمتخصص واگذار می‌شود (Widodo & Kasih, 2025).

علاوه بر این، کمبود تجهیزات پزشکی و فناوری‌های لازم برای اجرای سامانه سجازا (ماده ۱۱۲) چالش دیگری است. این سامانه برای مدیریت هوشمند داده‌های زندانیان طراحی شده، اما ضعف زیرساخت‌های فناوری، مانند سرعت پایین اینترنت و کمبود تجهیزات دیجیتال، کارایی آن را کاهش داده است (فرهادی و همکاران، ۱۴۰۳: ۴۷۵). در مقایسه با نظام‌های پیشرفته مانند دانمارک که از سیستم‌های دیجیتال یکپارچه بهره می‌برند، این ضعف برجسته‌تر است (Martin-Moro et al, 2025). این کاستی‌ها، طبقه‌بندی دقیق را مختل کرده و با قاعده ۱۱ نلسون ماندلا که بر مدیریت منظم تأکید دارد، مغایرت دارد.

۳-۱-۳- ناکافی بودن آموزش کارکنان

اجرای نظام طبقه‌بندی نیازمند کارکنان آموزش‌دیده در زمینه حقوق زندانیان، مدیریت زندان و استفاده از فناوری‌های نظارتی است. قاعده ۷۶ نلسون ماندلا بر ضرورت آموزش حرفه‌ای کارکنان تأکید دارد، اما آیین‌نامه ۱۴۰۰، اگرچه در مواد ۷ تا ۲۰ وظایف کارکنان را تنظیم کرده، برنامه‌های آموزشی مداوم و ساختاریافته‌ای پیش‌بینی نکرده است (آیین‌نامه اجرایی، ۱۴۰۰: ۱۵-۱۰). کمبود آموزش، به‌ویژه در زمینه استفاده از سامانه سجازا و رعایت حقوق انسانی، اجرای مواد ۲۲ تا ۳۶ را با مشکل مواجه کرده است (نیری و پروین،

۱۴۰۳: ۵۰). این چالش در آیین‌نامه ۱۳۸۴ نیز به دلیل نبود برنامه‌های آموزشی منظم وجود داشت و همچنان مانع انطباق کامل با استانداردهای جهانی است (بیگی و رحیمی، ۱۴۰۰: ۲۲۰).

۳-۲-۳- چالش‌های ساختاری

چالش‌های ساختاری که ریشه در نظام حقوقی و نهادی دارند، موانع عمیق‌تری برای اجرای نظام طبقه‌بندی ایجاد کرده‌اند و انطباق با قواعد نلسون ماندلا را محدود می‌کنند.

۳-۲-۱- فقدان نهادهای نظارتی مستقل

قاعده ۸۴ نلسون ماندلا بر ضرورت نظارت مستقل توسط نهادهای غیروابسته تأکید دارد تا شفافیت و پاسخگویی تضمین شود. با این حال، آیین‌نامه ۱۴۰۰ نظارت را به قاضی اجرای احکام (ماده ۸) و سامانه‌های داخلی مانند سجازا (ماده ۱۱۲) محدود کرده است که امکان نظارت بی‌طرفانه را کاهش می‌دهد (فوکو، ۱۴۰۲: ۱۵۰). سامانه گزارش‌دهی مردمی (ماده ۱۱۴) گامی مثبت است، اما به دلیل وابستگی به ساختار داخلی، جایگزین نظارت مستقل نمی‌شود (شفیعی، ۱۴۰۳: ۵۵). این ضعف ساختاری که در آیین‌نامه‌های پیشین نیز وجود داشت، اجرای شفاف نظام طبقه‌بندی را مختل کرده و با قاعده ۸۴ مغایرت دارد (بیگی و رحیمی، ۱۴۰۰: ۲۲۵).

۳-۲-۲- وابستگی به تصمیمات قضایی

اجرای نظام طبقه‌بندی، به‌ویژه در تفکیک زندانیان خطرناک یا تخصیص بندهای خاص، به تصمیمات قضایی وابسته است. حجم بالای پرونده‌ها و کمبود قضات متخصص باعث تأخیر در اجرای مواد ۲۲ تا ۳۶ شده است. برای مثال، تأیید تفکیک محکومان سیاسی یا بیماران اغلب با کندی انجام می‌شود که با قاعده ۱۱ نلسون ماندلا که بر اجرای سریع تفکیک تأکید دارد، مغایرت دارد (بختیاری، ۱۴۰۳: ۲۷۰). این چالش در آیین‌نامه ۱۳۸۴ نیز به دلیل ساختار قضایی متمرکز وجود داشت و همچنان مانع اجرای کارآمد است (صادقی و غلامپور، ۱۴۰۰: ۹۵).

۳-۲-۳- ناهماهنگی‌های بودجه‌ای

اجرای تعهدات آیین‌نامه ۱۴۰۰، مانند توسعه فضاهای تفکیکی و تقویت سامانه سجازا، نیازمند منابع مالی قابل توجهی است. با این حال، ساختار بودجه‌ای متمرکز سازمان زندان‌ها تخصیص منابع کافی را دشوار کرده است (Abraham et al, 2024). این مشکل با قاعده ۱۱ نلسون ماندلا که بر تأمین زیرساخت‌های لازم تأکید دارد، مغایرت دارد. آیین‌نامه‌های پیشین نیز با محدودیت‌های بودجه‌ای مواجه بودند، اما گستردگی تعهدات آیین‌نامه ۱۴۰۰ این چالش را برجسته‌تر کرده است (مرادی و تقی‌زاده، ۱۴۰۳: ۸۰).

۳-۳- راهکارهای پیشنهادی

برای رفع چالش‌های عملی و ساختاری و تقویت انطباق با قواعد نلسون ماندلا، راهکارهای عملی و بومی زیر پیشنهاد می‌شود:

۳-۳-۱- کاهش تراکم کیفری

کاهش تراکم کیفری از طریق استفاده گسترده‌تر از مجازات‌های جایگزین حبس، مانند خدمات عمومی و نظارت الکترونیکی، می‌تواند فشار بر فضای زندان‌ها را کاهش دهد. ماده ۵۲۰ قانون آیین دادرسی کیفری (۱۳۹۲) این رویکرد را پیش‌بینی کرده است (قانون آیین دادرسی کیفری، ۱۳۹۴: ۲۱۵). تجربه اسکاندیناوی در استفاده از دستبند‌های الکترونیکی نشان‌دهنده موفقیت این راهکار است (Berglund et al, 2025: 10). پیشنهاد می‌شود اجرای آزمایشی نظارت الکترونیکی در شهرهای بزرگ ایران، مانند تهران و مشهد، آغاز شود تا تفکیک گروه‌های خاص تسهیل گردد.

۳-۳-۲- تقویت زیرساخت‌ها و نیروی انسانی

سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های فیزیکی، مانند ساخت بندهای جدید و بازسازی زندان‌های قدیمی، برای اجرای تفکیک گروه‌های خاص ضروری است. استخدام روان‌شناسان و مددکاران اجتماعی برای ارزیابی‌های دقیق‌تر، با الهام از تیم‌های تخصصی دانمارک، می‌تواند انطباق با قاعده ۱۱ را تقویت کند (Abellan-Almenara, 2024). پیشنهاد می‌شود پروتکل‌های ارزیابی روان‌شناختی دیجیتال، مشابه

نروژ، به صورت آزمایشی در زندان‌های بزرگ پیاده‌سازی شوند (لازرز، ۱۴۰۱: ۲۰۵).

۳-۳-۳- توسعه نظارت مستقل

ایجاد کمیته‌های نظارتی مستقل، متشکل از سازمان‌های غیردولتی، کارشناسان حقوق بشر و روان‌شناسان، برای نظارت بر اجرای نظام طبقه‌بندی ضروری است. این کمیته‌ها می‌توانند با ارائه گزارش‌های دوره‌ای، شفافیت را افزایش داده و انطباق با قاعده ۸۴ را تضمین کنند (Peters & Sparks, 2024: 25). سامانه گزارش‌دهی مردمی (ماده ۱۱۴) می‌تواند به عنوان مکمل تقویت شود.

۳-۳-۴- بهبود فناوری و آموزش

ارتقای زیرساخت‌های فناوری، مانند بهبود سرعت اینترنت و تأمین تجهیزات دیجیتال، کارایی سامانه سجازا را افزایش می‌دهد. آموزش مستمر کارکنان در زمینه حقوق زندانیان و استفاده از فناوری، با الگوبرداری از نروژ، اجرای مواد ۲۲ تا ۳۶ را تسهیل می‌کند (نیری و پروین، ۱۴۰۳: ۵۵). پیشنهاد می‌شود برنامه‌های آموزشی دیجیتال برای کارکنان در زندان‌های اصلی راه‌اندازی شود.

۳-۳-۵- توجه به اقلیت‌ها

تدوین دستورالعمل‌های فرعی برای تخصیص بندهای جداگانه به اقلیت‌های قومی، مذهبی و جنسیتی، با الهام از استانداردهای بین‌المللی، خطر تبعیض را کاهش می‌دهد (ایزدینا و ایزدینا، ۱۴۰۰: ۴۰۰). پیشنهاد می‌شود برنامه‌های فرهنگی خاص برای این گروه‌ها در زندان‌ها طراحی شود.

در نهایت، رفع چالش‌های اجرایی نیازمند رویکردی جامع است که ترکیبی از اصلاحات زیرساختی، قانونی و آموزشی را دربر گیرد. این راهکارها می‌توانند انطباق آیین‌نامه ۱۴۰۰ با قواعد نلسون ماندلا را تقویت کرده و نظام زندان‌بانی ایران را به استانداردهای جهانی نزدیک‌تر کنند (تیموری و همکاران، ۱۴۰۱: ۷۰).

نتیجه‌گیری

این پژوهش با هدف بررسی انطباق نظام طبقه‌بندی و تفکیک زندانیان در مواد ۲۲ تا ۳۶ آیین‌نامه اجرایی سازمان

زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور (۱۴۰۰)، مصوب ۱۴۰۰/۰۲/۲۰ که چهارچوب مدیریت زندان‌ها را در ایران تنظیم می‌کند، با استانداردهای جهانی رفتار با زندانیان انجام شد. یافته‌ها نشان می‌دهند که آیین‌نامه ۱۴۰۰ در چهارچوب نظری با استانداردهای جهانی هم‌سو است. این آیین‌نامه با ایجاد شورای طبقه‌بندی، الزام به تفکیک گروه‌های خاص مانند جوانان ۱۸ تا ۲۵ سال، محکومان سیاسی و بیماران و استفاده از سامانه مدیریت هوشمند داده‌ها (سجازا)، پیشرفت قابل توجهی نسبت به آیین‌نامه‌های پیشین نشان می‌دهد. این مقررات با تمرکز بر حفظ کرامت انسانی، کاهش آسیب‌های جسم و تسهیل بازپروری، گام‌هایی مؤثر در راستای استانداردهای جهانی برداشته‌اند. برای مثال، محدودیت ۱۵ روزه برای نگهداری زندانیان خطرناک، خطر تعارضات را کاهش داده و امنیت زندان‌ها را ارتقا می‌دهد. همچنین تفکیک گروه‌های آسیب‌پذیر مانند جوانان، از تأثیرات منفی هم‌نشینی با مجرمان حرفه‌ای جلوگیری کرده و فرصت‌های اصلاح رفتار را تقویت می‌کند.

با این حال، موانع اجرایی و ساختاری، انطباق کامل را محدود کرده‌اند. تراکم کیفری و کمبود فضای فیزیکی، اجرای تفکیک گروه‌های خاص را دشوار ساخته و امکان جداسازی زندانیان با جرایم سبک و سنگین را کاهش داده است. برای مثال، در بسیاری از زندان‌های قدیمی، نبود بندهای جداگانه باعث اختلاط گروه‌های ناهمگون شده و اثربخشی برنامه‌های اصلاحی را کاهش می‌دهد. ناکارآمدی زیرساخت‌های فناوری، مانند ضعف سامانه سجازا به دلیل سرعت پایین اینترنت و کمبود تجهیزات، مانع از مدیریت دقیق داده‌های زندانیان شده است. کمبود نیروی متخصص، مانند روان‌شناسان و مددکاران اجتماعی، اجرای ارزیابی‌های دقیق فردی را مختل کرده و کیفیت طبقه‌بندی را کاهش داده است. از منظر ساختاری، نبود نهادهای نظارتی مستقل، شفافیت و پاسخگویی را کاهش داده و وابستگی به تصمیمات قضایی، به دلیل حجم بالای پرونده‌ها، باعث تأخیر در اجرای تفکیک شده است. همچنین عدم توجه به نیازهای اقلیت‌های قومی، مذهبی و جنسیتی، خطر تبعیض و نقض حقوق انسانی را افزایش داده است. این ضعف‌ها تأیید می‌کنند که آیین‌نامه ۱۴۰۰ در

تأمین اعتبار پژوهش: این پژوهش بدون تأمین اعتبار مالی سامان یافته است.

منابع و مأخذ

الف. منابع فارسی

- اردبیلی، محمدعلی (۱۴۰۳). *حقوق جزای عمومی*. تهران: انتشارات میزان.

- آقامیرسلیم، مرضیه‌السادات (۱۳۹۰). *جایگاه پرونده شخصیت در نظام کیفری ایران و کانادا*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته حقوق جزا و جرم‌شناسی، نام استاد راهنما علی حسین نجفی ابرندآبادی، تهران: دانشگاه شهید بهشتی.

- ایزدپناه، غلامرضا و ایزدپناه وجیهه (۱۴۰۰). «حقوق زندانیان از منظر فقه امامیه و حقوق ایران با نگاهی به اسناد بین‌المللی». *فصلنامه تمدن حقوقی*، ۴(۹): ۳۸۳-۴۰۵.

- بختیاری، پوردل (۱۴۰۳). «اثر بخشی درمان شناختی - رفتاری بر تحمل پریشانی و تاب‌آوری در زنان دارای همسر زندانی وابسته به مواد». *فصلنامه علمی اعتیادپژوهی*، ۱۷(۷۰): ۲۶۷-۲۸۸.

- بیگی، جمال و تیموری، مهرداد (۱۴۰۱). «بهره‌مندی محکومان از حق آموزش؛ راهبرد پیشگیری از تکرار جرم». *نشریه تحقیق و توسعه در حقوق تطبیقی (دانشنامه‌های حقوقی سابق)*، ۵(۱۶): ۶۶-۹۰.

- بیگی، جمال و رحیمی، شیرین (۱۴۰۰). «گفتمان سیاست جنایی در قانون کنت». *فصلنامه پژوهش‌های حقوقی*، ۲۰(۴۸): ۲۱۹-۲۲۸.

- بیگی، جمال؛ تیموری، مهرداد و احدی، فاطمه (۱۴۰۰). «حبس‌زدایی سلامت‌محور؛ برآیند سلامت و عدالت در رویکرد نظام حقوقی ایران و اسناد بین‌المللی حقوق بشر». *فصلنامه مطالعات بین‌المللی*، ۱۸(۳): ۹۵-۱۲۰.

- پرادل، ژان (۱۴۰۲). *تاریخ اندیشه‌های کیفری*. ترجمه علی حسین نجفی ابرندآبادی، تهران: انتشارات سمت.

تئوری با استانداردهای جهانی هم‌خوانی دارد، اما موانع عملی و ساختاری، انطباق کامل را دشوار کرده‌اند.

برای بهبود نظام طبقه‌بندی، پیشنهادات عملی زیر ارائه می‌شود:

۱- اجرای آزمایشی نظارت الکترونیکی، مانند دستبندهای الکترونیکی، در شهرهای بزرگ ایران برای کاهش تراکم کیفری و تسهیل تفکیک؛

۲- ساخت بندهای جدید و بازسازی زندان‌های قدیمی برای تأمین فضای کافی و استخدام روان‌شناسان برای ارزیابی‌های دقیق‌تر؛

۳- ایجاد کمیته‌های نظارتی غیردولتی متشکل از کارشناسان حقوق بشر برای تضمین شفافیت و پاسخگویی؛

۴- ارتقای زیرساخت‌های فناوری سامانه سجازا و آموزش دیجیتال کارکنان برای مدیریت بهتر داده‌ها؛

۵- تدوین دستورالعمل‌های فرعی برای تخصیص بندهای جداگانه به اقلیت‌های قومی، مذهبی و جنسیتی و طراحی برنامه‌های فرهنگی خاص؛

۶- این اصلاحات، با بومی‌سازی تجربیات جهانی، می‌توانند نظام زندانبانی ایران را به استانداردهای جهانی نزدیک‌تر کرده و کارایی طبقه‌بندی را ارتقا دهند.

ملاحظات اخلاقی: موارد مربوط به اخلاق در پژوهش و نیز امانت‌داری در استناد به متون و ارجاعات مقاله تماماً رعایت گردید.

تعارض منافع: تدوین این مقاله، فاقد هرگونه تعارض منافی بوده است.

سهم نویسندگان: نگارش مقاله به صورت انفرادی انجام گرفته است.

تشکر و قدردانی: از تمام کسانی که ما را در تهیه این مقاله یاری رسانده‌اند، سپاسگزاریم.

- تیموری، فتاحه؛ اشرافی، محمود و حیدری، مسعود (۱۴۰۱). «تسهیل اشتغال مولد موضوع ماده ۱۷۴ آیین‌نامه سازمان زندان‌ها مصوب ۱۴۰۰». *فصلنامه تحقیقات حقوق خصوصی و کیفری*، ۱۸(۵۴): ۱۰۹-۱۲۶.
- خواجه‌نوری، یاسمن و جمشیدی، زهرا (۱۴۰۲). «رویکرد بشرگرایانه مبتنی بر حقوق بنیادین زندانیان». *فصلنامه دیدگاه‌های حقوق قضایی*، ۲۸(۱۰۲): ۲۳-۴۸.
- دانش، تاج زمان (۱۳۷۲). *حقوق زندانیان و علم زندان‌ها*. تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
- رنجبری، احمد؛ رجبی، اکبر و گل‌خندان، سمیرا (۱۴۰۱). «بررسی جایگاه برنامه‌های مذهبی در رویکرد اصلاحی و تربیتی سازمان زندان‌ها». *فصلنامه فقه جزای تطبیقی*، ۲(۱): ۶۰-۵۱.
- شفیعی، سامان (۱۴۰۳). «بازرسی بدنی زندانیان از منظر موازین حقوق بشری و ارزیابی قوانین و مقررات ایران». *مجله پژوهش حقوق عمومی*، ۲۷(۸۸): ۱۵۹-۱۹۴.
- شیریان نسل، مریم؛ بیگی، جمال و پورقهرمانی، بابک (۱۳۹۹). «تورم جمعیت کیفری زندان‌ها و نقض مقررات بین‌المللی حقوق بشر؛ علت‌ها و راهبردها». *فصلنامه مطالعات بین‌المللی*، ۱۷(۳): ۶۵-۹۰.
- صادقی، آزاده و غلامپور، مهدی (۱۴۰۰). «ارزیابی طبقه‌بندی زندانیان در نظام عدالت کیفری ایران با رویکردی تطبیقی». *فصلنامه پژوهش‌های حقوق تطبیقی*، ۲۵(۲): ۷۷-۱۰۵.
- فرهادی، علی؛ جمشیدی، علیرضا و نجفی توانا، علی (۱۴۰۲). «اجرای حبس در سایه نظام زندان‌بانی». *فصلنامه پژوهش‌های حقوقی*، ۲۲(۵۶): ۴۶۵-۴۹۱.
- فرهادی، علی؛ جمشیدی، علیرضا و نجفی توانا، علی (۱۴۰۳). «اجرای مجازات حبس در سایه نظام اداری زندان». *فصلنامه تحقیقات حقوقی*، ۲۲(۵۶): ۴۶۵-۴۹۱.
- فوکو، میشل (۱۴۰۲). *مراقبت و تنبیه (تولد زندان)*. ترجمه نیکو سرخوش و افشین جهان‌دیده، چاپ بیستم، تهران: نشر نی.
- قدسی، ابراهیم؛ قلی‌زاده، بهروز و شیخ‌اسلامی، عاطفه (۱۴۰۰). «پیشگیری از تکرار جرم با حفظ کرامت انسانی بزهکار با نگاهی به آموزه‌های جرم‌شناختی». *فصلنامه پژوهش‌های حقوقی*، ۲۰(۴۵): ۲۳-۵۴.
- لازرژ، کریستین (۱۴۰۱). *درآمدی بر سیاست جنایی*. ترجمه علی‌حسین نجفی ابرندآبادی، چاپ دهم، تهران: انتشارات میزان.
- مرادی، صادق و تقی‌زاده، آیدا (۱۴۰۳). «آسیب‌شناسی نحوه تفکیک و طبقه‌بندی زندانیان در نظام حقوق کیفری ایران». *نشریه تحقیقات نوین میان‌رشته‌ای حقوق*، ۳(۴): ۶۹-۸۱.
- نجفی ابرندآبادی، علی‌حسین (۱۴۰۳). *دانشنامه جرم‌شناسی*. چاپ دهم، تهران: انتشارات گنج دانش.
- نیری، پوریا و پروین، خیراله (۱۴۰۳). «بررسی مؤلفه‌های اساسی حکمرانی خوب در نهاد زندان در ایران». *فصلنامه تعالی حقوق*.

ب. منابع انگلیسی

- Abellan-Almenara, M (2024). "Prison places, foreign prisoners and the Danish welfare state: Towards a conceptualization of prison space as a welfare resource". *Theoretical Criminology*.
- Abraham, S; Shreevarshini, S; Aathisheshan, A; Keerthana, SD & Prisha, KJ (2024). "Gender Specific Needs and Human Rights in Prisons". *Library of Progress-Library Science, Information Technology & Computer*, 44(3).
- Berglund, J; Bjursell, C & Hugo, M (2025). "Research on education in prisons: a scoping review". *International Journal of Lifelong Education*, 1-14.
- Esposito, M; Szocik, K; Capasso, E; Chisari, M; Sessa, F & Salerno, M (2024). "Respect for Bioethical Principles and Human Rights in

Prisons: A Systematic Review on the State of the Art". *BMC Medical Ethics*, 25(1): 62.

- Jonson, CL; Butler, LC & Cullen, FT (2024). *Public Support for a New Correctional Era: Attitudes towards Punishment, Rehabilitation and Reform in America*. The Wiley Handbook of What Works in Correctional Rehabilitation: an Evidence-Based Approach to Theory, Assessment and Treatment, 13-25.

- Martin-Moro, L; Öztürk, M & Laufer, F (2025). "Structuring the Prison Life Index Through Value Focused Thinking Methodology". *Journal of Multi-Criteria Decision Analysis*, 32(1): e70003.

- Palea, AC (2024). "European Public Policy Perspectives. The Norwegian Way vs. the Romanian Way in the Social Rehabilitation of Inmates". *Perspectives of Law and Public Administration*, 13(1): 142-149.

- Peters, A & Sparks, T (2024). *The Individual in International Law*. Oxford: Oxford University Press.

- Widodo, LA & Kasih, E (2025). "Reducing Prison Overcrowding through Non-Custodial Measures: Lessons from International Practices and Policy Recommendations". SSRN, 5086689.

- Widyawati, A; Maskur, MA; Aisy, R; Teeraphan, P & Setyanto, H (2025). "The Urgency of Supervision Institutions in Implementing Prisoners' Rights as an Effort to Restructure Criminal Execution Laws". *Jambura Law Review*, 7(1): 127-151.

ج. قوانین

- آیین‌نامه اجرایی، مصوب ۱۴۰۰.

- سند تحول و تعالی قضایی (۱۴۰۳). تهران: انتشارات روزنامه رسمی ایران.

- قانون آیین دادرسی کیفری (۱۳۹۴). تدوین جهانگیر منصور، تهران: نشر دیدار.